

فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک

سال شانزدهم، شماره ۷۳، پاییز ۱۳۹۷

مقاله چهارم، از ۸۶-۶۳

نقش پدافند هوایی در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران

بیمان خرازیان^۱، اردشیر محمدی^۲

دریافت مقاله: ۹۶/۰۹/۱۳

پذیرش مقاله: ۹۶/۱۰/۲۱

چکیده

هدف این پژوهش بررسی نقش پدافند هوایی و تأثیر آن بر استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. این پژوهش از نوع کاربردی بوده و از روش‌های مطالعه کتابخانه‌ای و مراجعه به اسناد و مدارک در سطح نیروهای مسلح و ابزار پرسش‌نامه برای جمع‌آوری داده استفاده شده است. جامعه آماری موردتحقیق صاحب‌نظران، مدیران راهبردی ستاد کل نیروهای مسلح و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران و فرماندهان نظامی با توجه به ویژگی‌هایی مانند اشراف نسبت به نقش پدافند هوایی در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران بوده که از بین آن‌ها بر اساس روش نمونه‌گیری هدفمند تعداد ۳۰ نفر به‌عنوان حجم نمونه در نظر گرفته شده است. با نظر گروه نمونه و تجربه تحقیق، عوامل کلیدی رهنامه و سازمان پدافند هوایی که در استحکام قدرت ملی از بعد پدافند هوایی در سطح راهبردی تأثیرگذار می‌باشد، انتخاب گردیدند. بدین منظور از روش تحلیل اهمیت - عملکرد استفاده شده و میزان تأثیر و اولویت هر یک از عوامل تعیین گردیدند و اهمیت و عملکرد کلی پدافند هوایی جمهوری اسلامی ایران در جهت استحکام قدرت ملی احصاء و ارائه گردیده است.

واژگان کلیدی: پدافند هوایی، قدرت ملی، IPA

۱- کارشناس ارشد مدیریت امور دفاعی و عضو هیئت‌علمی دانشگاه فرماندهی و ستاد (دافوس) آجا، (نویسنده مسئول)

Pkharazian@yahoo.com

۲- کارشناس ارشد مدیریت امور دفاعی و عضو هیئت‌علمی دانشگاه فرماندهی و ستاد (دافوس) آجا rdeshir1348@gmail.com

مقدمه

منافع ملی را می‌توان به‌مثابه «خطوط راهنما» و نشان‌دهنده تمایلات و خواسته‌های دولت‌ها در عرصه روابط بین‌الملل دانست. دولت‌ها تلاش می‌کنند از راه همکاری، رقابت و منازعه نسبت به تعقیب و تحصیل منافع خویش توفیق یابند، اما واضح است که منافع ملی به‌خودی‌خود و در خلأ حاصل نمی‌شود، بلکه لازمه دستیابی به آن برخورداری دولت‌ها از قدرت ملی در یک حد قابل قبول است. (حجازی، ۱۳۸۷: ۴)

ملت‌ها خواسته‌ها، آرمان‌ها و منافع متعددی دارند که برآورده شدن آن‌ها تابعی از سطح و چگونگی قدرت ملی به‌ویژه در مقایسه با سایر کشورهاست. اگر کشوری از قدرت ملی بالایی برخوردار باشد، می‌تواند خواسته‌های خود را بدون مانع تأمین کند. برخی قدرت‌ها نه تنها در سطح جهان و کره زمین چنین قدرتی دارند، بلکه بر ماورای مرزهای کره زمین نیز دسترسی دارند. برخی نیز آن‌چنان ضعیف‌اند که در تأمین نیازها و خواسته‌های ابتدایی خود ناتوان‌اند. می‌توان گفت بین قدرت ملی یک کشور و میزان نقش‌آفرینی آن کشور در روابط بین‌الملل رابطه مستقیمی وجود دارد. (زرقانی، ۱۳۸۸: ۱۱۱) به عبارتی در جامعه بین‌المللی هر یک از اعضا، به سهم خود نقش‌آفرین و در تعاملات جهانی اثرگذار هستند.

دنایای امروز، دنیای تجاوزگری است و دنیا محکوم سیاست سلطه است. انگیزه‌ی سلطه‌طلبی در سلطه‌گران عالم، در نظام‌های مستکبر، به همه‌ی ملت‌ها هشدار می‌دهد که ساخت درونی خود را مستحکم و آمادگی‌های لازم را برای تقویت این ساخت به وجود بیاورند و تقویت کنند. بهانه‌های کوچک برای ابرقدرت‌ها، آنجایی که بتوانند و جرئت بکنند، راه را به‌سوی تجاوزهای بزرگ هموار می‌کند، لکن نیروهای مسلح باید نیرومند باشند. (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار بسیجیان استان فارس ۱۳۸۷/۰۲/۱۲)

نظام جمهوری اسلامی ایران، برای تداوم عزت ملی و اقتدار بین‌المللی و حفظ ارزش‌های والای ملی و عقیدتی، نیاز به آمادگی همه‌جانبه در عرصه‌های علم، کار، صنعت، مدیریت و سیاست دارد، و در نوک پیکان، برای دفاع ملی، در عرصه‌های رزم نظامی نیاز به نیروهای مسلح آماده و دارای استحکام درونی، مهارت‌های گوناگون، توانایی علمی، عزم و اراده جدی دارد. (همان منبع)

این پژوهش ضمن مشخص نمودن نقش قدرت نظامی و نقش پدافند هوایی در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران، در پی پاسخ‌گویی به این سؤال است که تأثیر کدام یک از ابعاد و مؤلفه‌های پدافند هوایی بر استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران بیشتر است، و در راستای افزایش قدرت بازدارندگی پدافند هوایی، بایستی از کدام مؤلفه‌ها بیشتر و بهتر استفاده نماید و در استفاده از کدام شاخص‌ها باید تلاش بیشتری کند. پژوهش حاضر ضمن بررسی مبانی

نظری قدرت ملی و ابعاد قدرت نظامی، با روش توصیفی - تحلیلی به شیوه اسنادی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی به تبیین نقش بازدارندگی و جایگاه پدافند هوایی در انسجام قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد و میزان اثرپذیری آن را از مؤلفه‌های قدرت پدافند هوایی تحلیل می‌کند.

بیان مسئله بر این است که جهان از یک نظام مقتدر و توانمند برای حفظ امنیت و صلح بین‌المللی برخوردار نیست. طبیعی است که کشورها برای حفظ موجودیت، امنیت و رفاه خود از سویی و مقابله با تهدیدات سایر بازیگران از سوی دیگر، ناگزیرند سیاست‌ها و راهبردهایی را جهت افزایش توانمندی و قدرت ملی خود به‌کارگیرند.

در محیط سیاسی ناپدیدار و سیال امروزین جهان، امکان وقوع جنگ‌های منطقه‌ای و بین‌المللی علیه جمهوری اسلامی ایران وجود دارد. در این فضای به‌شدت تغییرپذیر و نامطمئن، اولین گام در جهت آمادگی دفاعی بر اساس برخورد با حوادث و جنگ‌های احتمالی آینده فرا روی ملت و دولت جمهوری اسلامی ایران، درک صحیح از منافع ملی و قدرت ملی و نقش آن‌ها در استحکام قدرت ملی است و گام بعدی شناخت نقش قدرت نظامی (نقش پدافند هوایی) و میزان تأثیر ابعاد و مؤلفه‌های آن در استحکام درونی جمهوری اسلامی ایران و تلاش در جهت ارتقاء توان بازدارندگی در برابر آن‌ها است. نتیجه این تلاش، مشخص شدن میزان تحولات نظامی و سیاسی جامعه امروزی برای رسیدن به کیفیت رفتار دولت اسلامی ایران در برخورد دفاعی و نظامی در محیط‌های آینده خواهد شد.

امروزه بررسی نتایج جنگ‌های اخیر انجام گرفته، توسط نیروهای فرمانطقه‌ای گواه این مطلب می‌باشد که تغییر در رویکرد جنگ‌ها و قدرت بسیار بالای هوافضایی نیروهای فرمانطقه‌ای را که اینک به‌صورت تهدیدی جدی برای کشور جمهوری اسلامی ایران درآمده را نمی‌توان نادیده انگاشت، با توجه به اینکه مبنای دکترین نظامی جمهوری اسلامی ایران، دفاعی و تولید ابزار قدرت برای «بازدارندگی فعال» و اتخاذ «دفاع مبتکرانه و مؤثر» است، لذا پدافند هوایی نقش متمیزی در دکترین دفاعی کشور جمهوری اسلامی ایران دارد که همان مقابله با تهدیدات هوافضایی دشمن است، از آنجاکه برتری‌های هوافضایی غرب و نیروهای فرا منطقه‌ای در جنگ‌های اخیر، در حوزه تجهیزات یک امر پذیرفته شده است، لذا پرداختن به نقش قدرت نظامی (پدافند هوایی) جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اثرگذار قدرت نظامی و تأثیر آن در استحکام ملی کشور یک موضوع اساسی است که کلیه کارشناسان و فرماندهان نظامی کشور و به‌خصوص پدافند هوایی را به اندیشیدن درباره نقش پدافند هوایی در مقابله با تهدید نظامی آمریکا در حال و آینده واداشته است.

با نگرش به نقش و اهمیت پدافند هوایی در استحکام قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران و لزوم مطالعه‌ی ابعاد قدرت ملی و قدرت نظامی (پدافند هوایی) و پی‌ریزی زیرساخت‌های پدافند هوایی مطمئن بیان مسئله این پژوهش به شکل زیر ارائه می‌گردد: "نقش پدافند هوایی و میزان تأثیر آن در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران چیست؟"

لذا اهمیت و ضرورت بر این است که ارتش جمهوری اسلامی ایران (آجا)، ارتشی اسلامی، ولایی، پادروکاب، متعهد و مؤمن، متخصص و دانا محور، یادگیرنده، متکی به صنایع دفاعی داخلی و منسجم و یکپارچه است. برای دستیابی به اهداف چشم‌انداز ارتش ضروری است همه برنامه‌های میان‌مدت و کوتاه‌مدت آجا در راستای تحقق اهداف آن صورت گیرد.

در عصری که نبرد هوا-زمینی و نبرد هوافضایی به‌عنوان راهبرد نبرد قدرت‌های بزرگ تعیین شده است، پدافند هوایی به‌عنوان اولین مانع در برابر تجاوزات دشمن شناخته می‌شود لذا برنامه‌ریزی دشمنان نیز جهت نابودی قدرت آتش پدافند هوایی و کاهش توانمندی سامانه‌های پدافند هوایی در صدر طرح‌های عملیاتی آن‌ها قرار می‌گیرد. از جمله طرح‌های عملیاتی دشمنان در مقابله با پدافند هوایی، طرح‌های عملیات روانی و تلاش جهت کاهش انگیزه کارکنان پدافند هوایی و افزایش انگیزه نیروهای دشمن و در نتیجه کاهش کارایی پدافند هوایی می‌باشد.

همچنین یگان‌های پدافند هوایی با توجه به شکل و شیوه جنگ‌های دو دهه اخیر در جهان، به تأیید تمامی کارشناسان نظامی جزء اولین یگان‌های نیروهای مسلح خواهند بود که به‌طورجدی با دشمن درگیر خواهند شد، لذا فرماندهان پدافند هوایی برای ایفای نقش خود که همانا انجام دفاع هوایی مؤثر و موفق است، ناگزیر از شناخت نقش و اهمیت بسیار مهم خود و تأثیر آن در استحکام ملی نظام جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. به‌طورکلی در ضرورت انجام این تحقیق می‌توان گفت:

رسیدن به تفکری هدفمند و روشن (خط فکری) در خصوص دکترین و ساختار پدافند هوایی و دادن راهنمای عمل به صنایع دفاع داخلی جهت طراحی و ساخت سلاح‌های موردنیاز، برنامه‌ریزی مناسب جهت به‌کارگیری مؤثر فرماندهی و کنترل پدافند هوایی در برابر تهدیدات هوافضایی آینده و تبدیل نیروهای پدافند هوایی به نیروی کنشی ایجاب می‌کند که این تحقیق انجام شود.

احراز آمادگی‌های لازم برای تحولات و درگیری‌های احتمالی در آینده با قدرت‌های برتر هوافضایی جهانی (آمریکا و...) با رویکردها و ویژگی‌های جنگ‌های آینده، و کسب قدرت در تصمیم‌گیری به‌موقع در پاسخ به تهدیدات ناهم‌تراز آنان و به‌تبع آن رسیدن به بلوغ نظامی و علمی نیروهای پدافند هوایی از جمله ضروریات انجام این تحقیق می‌باشد.

همچنین اهداف تحقیق بر دو نوع است:

الف- هدف کلی: تبیین نقش پدافند هوایی و تأثیر آن بر استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران

ب- اهداف فرعی:

- تبیین نقش رهنامه پدافند هوایی و تأثیر آن بر استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران

- تبیین نقش سازمان پدافند هوایی و تأثیر آن بر استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران
سؤال‌های تحقیق نیز به صورت دو سوال مطرح می‌گردد:

الف- سؤال اصلی: نقش پدافند هوایی و میزان تأثیر آن در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران چیست؟

ب- سؤالات فرعی:

۱- نقش رهنامه پدافند هوایی و میزان تأثیر آن در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی

ایران چیست؟

۲- نقش سازمان پدافند هوایی و میزان تأثیر آن در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی

ایران چیست؟

مبانی نظری

الف - پیشینه :

در حوزه پدافند هوایی پایان‌نامه‌ها و مقالاتی به شکل پراکنده، به رشته نگارش در آمده است که بیشتر بر بعد خاصی از پدافند هوایی تأکید داشته و یا جنبه توصیفی دارند به عبارتی، بررسی نقش پدافند هوایی و تأثیر آن بر استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران موضوع نو و دست‌اول می‌باشد.

ب - مفهوم شناسی :

برتراند راسل می‌نویسد: «قدرت را می‌توان به معنای پدید آوردن آثار مطلوب تعریف کرد؛ به این ترتیب قدرت مفهومی است کمی» (راسل، ۱۳۶۷: ۵۵) رابرت دال قدرت را به معنی کنترل رفتار دیگران می‌داند. (Dohl, 1957: 201) هارولد لاسول هم قدرت را تأثیر گذاشتن بر سیاست دیگران تعریف می‌کند. (بهزادی، ۱۳۵۲: ۱۸۷) در این میان، مورگنتا در بیان مفهوم قدرت می‌نویسد: «وقتی در مباحث سیاسی درباره قدرت صحبت می‌شود، منظور تسلط و کنترل انسان بر اعمال انسان‌های دیگر به جهت نفوذ بر روی افکار آن‌ها است» (Morgenthau, 1967: 29) بنا بر این می‌توان گفت: قدرت عبارت است از هرگونه نیرو و توان فردی یا جمعی که از طریق اعمال اراده در درون رابطه دو جانبه به صورت تسلط و کنترل بر رفتار و اعمال افراد یا گروه‌های دیگر با طبیعت و نفس و با هدف ایجاد نتایج و آثار مطلوب یا مورد نظر متجلی می‌گردد.

بر اساس این تعریف و با توجه به واقعیت‌های اجتماعی و نظامی، برخی از ویژگی‌های قدرت عبارتند از:

- انسانی بودن
- حاصل اراده بودن قدرت
- مطرح شدن قدرت در درون روابط دو یا چند جانبه
- ژانوسی بودن قدرت (کنترل و سلطه - انقیاد و اطاعت)
- دارای انگیزه هدف و نتیجه بودن قدرت
- تغییر و تحول
- نسبت
- ذهنی بودن
- غیرقابل اندازه‌گیری بودن

کشورها برای حفظ موجودیت، امنیت و رفاه خود و نیز مقابله با تهدیدات خارجی ناگزیرند سیاست‌ها و برنامه‌هایی را جهت افزایش توانمندی و قدرت ملی خود به‌کار گیرند. در همین رابطه والتر جونز قدرت را «توانایی یک بازیگر صحنه بین‌المللی در استفاده از منابع محسوس و نامحسوس و امکانات برای تحت تأثیر قرار دادن نتایج رویدادهای بین‌المللی می‌داند در جهت خواسته‌های شخصی» (جونز، ۱۳۷۳: ۳).

قدرت می‌تواند امنیت را تضمین کند، رفتار دیگران را تغییر دهد، تهدید را دفع کند و... در سطح ملی نیز قدرت همین آثار را در شکل وسیع و عالی‌تر به دنبال دارد (گروه مطالعات امنیتی، ۱۳۸۷: ۸). اسپایکمن محقق آمریکایی عناصر دخیل در مبانی قدرت کشورها را به شرح زیر ارائه می‌دهد: ۱- مساحت سرزمین ۲- ماهیت مرزها ۳- کثرت جمعیت ۴- منابع طبیعی ۵- پیشرفت اقتصادی و فناوریانه ۶- قدرت مالی ۷- تجانس نژادی ۸ میزان همگونی و همسانی جمعیت ۹- ثبات سیاسی ۱۰- روحیه ملی (سیف زاده، ۱۳۷۸: ۱۶۰)

قدرت ملی: زمانی که قدرت (توانایی اعمال اراده) در قالب افراد یک جامعه (ملت) مد نظر باشد، می‌توان توانایی‌های جامعه را قدرت ملی آن جامعه نامید. قدرت ملی "توانایی، قابلیت و ظرفیت یک ملت و یک کشور برای استفاده از منابع مادی و معنوی خود با هدف اعمال اراده ملی و تحصیل اهداف و منافع ملی"، می‌باشد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۶: ۴۶ و ۱۳۷۹: ۲۴۵). به تعبیر دیگر قدرت ملی به مجموعه‌ای از توانایی‌های مادی و معنوی اطلاق می‌گردد که در قلمرو یک واحد جغرافیایی به نام کشور یا دولت وجود دارد. (کاسمی، ۱۳۶۹: ۱۳۴) این اعمال اراده چنانچه بر

اساس قابلیت‌ها و ظرفیت‌های یک سازمان سیاسی (کشور) و با توجه به شاخص‌های موجود در آن به وجود آید، می‌تواند قدرت ملی نامیده شود.

در مورد قدرت ملی و منافع (اهداف) ملی باید دانست «مبنا و انگیزه اصلی تمام رفتار و سیاست کشورها در صحنه بین‌المللی منافع ملی نامیده می‌شود.» (Crabb, 1965: 5C) و راه تأمین و حفظ منافع ملی قدرت است. به علاوه، رابطه این دو از دو بعد دیگر نیز قابل بحث است:

(۱) حفظ و ازدیاد قدرت ملی هر واحد سیاسی بخشی انفکاک‌ناپذیر و جداناشدنی از منافع ملی آن می‌باشد. «واعداوالم ما استطعتم من قوه»^۱

(۲) قدرت ملی ابزار و وسیله تحقق اهداف و تأمین منافع ملی است.

حتی تعیین حدود و اندازه منافع هر واحد سیاسی بستگی به قدرت آن مهم‌ترین بخش اهداف ملی، تأمین و امنیت ملی است که برخی آن را معادل قدرت نظامی دانسته‌اند؛ لیکن می‌گوید: «امنیت در معنی عام کلمه همیشه با قدرت نظامی خواهد بود.» (بهزادی، ۱۳۵۲: ۱۰۱)

کالینز، راهبرد پرداز آمریکایی، قدرت ملی را مجموعه‌ای از توانایی‌های بالقوه و بالفعل یک کشور تعریف می‌کند که از توانایی‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، علمی، فناورانه و نظامی آن کشور ناشی می‌شود (کالینز، ۱۳۷۰: ۲۴)

سایر صاحب‌نظران از قدرت ملی تعاریفی ارائه کرده‌اند که در زیر به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

- به برآیند توانایی‌ها و قابلیت‌های یک جامعه، قدرت ملی گویند (اعظمی، ۱۳۸۳: ۱۱۰)
- قدرت ملی یک کشور، توانایی، استعداد و ظرفیت آن کشور است که برای اعمال اراده ملی و تحصیل منافع ملی و حفاظت از آن به کار گرفته می‌شود (افشردی، ۱۳۸۱: ۲۳۷)
- قدرت ملی مجموعه‌ای از توانمندی‌های مادی و معنوی بوده که در قلمرو یک واحد جغرافیایی و سیاسی به نام کشور یا دولت وجود دارد (کاظمی، ۱۳۷۳: ۱۷۰)
- قدرت ملی عبارت است از مجموعه توانایی‌ها و قابلیت‌های یک کشور برای نفوذ در رفتار سایر کشورها در جهت نیل به منافع ملی آن کشور (تهامی، ۱۳۷۴: ۴۶)
- مطمئن‌ترین و سریع‌ترین راه وصول به امنیت ملی، قدرت ملی است و قدرت ملی نیز بدون توسعه نمی‌تواند در مقابل تجاوزات دیگران مقاومت کند (محمودنژاد، ۱۳۸۱: ۱۶۹)

محمدرضا حافظ‌نیا عوامل و عناصر مولد قدرت ملی را بدین گونه برمی‌شمارد: عوامل اقتصادی، عوامل سرزمینی، عوامل حکومتی، عوامل علمی و فناورانه، عوامل اجتماعی، عوامل فرهنگی، عوامل نظامی و عوامل فرا کشوری (حافظ‌نیا، ۱۳۷۹: ۲۴۷) قدرت ملی یکی از انواع جوامع مدنی که امروز در جهان شایع است، دولت - ملت یا کشور می‌باشد. این امر که بعد از انقلاب فرانسه

^۱: قرآن کریم، سوره انفال، آیه ۶۰.

(۱۷۸۹) به وجود آمد، از چهار رکن اساسی یعنی سرزمین، مردم، حاکمیت و حکومت تشکیل شده است.

بنابراین، جهان از تعدادی کشور یا دولت - ملت تشکیل می‌گردد که با هم دارای روابط متقابل هستند و اهدافی را تعقیب می‌کنند. توانایی تحصیل اهداف برای یک کشور، قدرت ملی آن کشور است. در قدرت ملی دو شرط مهم مستتر است: ۱- وجود واحدهای ملی که بین آن‌ها روابط و مناسباتی برقرار باشد. ۲- توانایی تأثیر یا امکان تحقق اراده طرفی بر رفتار دیگران. (بهزادی، ۱۳۵۲: ۱۸۷)

ابعاد قدرت ملی: قدرت ملی را بر مبنای معیارهای چند (نظیر راه اعمال، منابع، ابزار، موضوع، عناصر و...) تقسیم‌بندی کرده‌اند. (گالبرایت، ۱۳۷۱: ۳۹) مثلاً بر اساس ملاک اعمال قدرت، آن را بر دو نوع (بازدارندگی و مداخله‌گرانه) دانسته‌اند برتراند راسل بر مبنای روش‌های کسب قدرت آن را (فردی و سازمانی) (برتراند راسل، ۱۳۶۷: ۷۲-۶۲).

از دید تاریخی نیز از سه گونه قدرت (بلا واسطه. منفرد و نهادی) یاد می‌کنند. (لاپیر، ۱۳۶۲: ۲۵-۲۳) بر اساس مؤلفه‌ها و عناصر تشکیل دهنده نیز گاه قدرت را دو نوع (مادی و غیرمادی) و گاه بر سه گونه (نظامی، اقتصادی و قدرت بر افکار) و عمدتاً (نظامی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی) دانسته‌اند. (مقتدر، ۱۳۷۵: ۸۶)

عناصر قدرت: منظور از عناصر، عوامل یا به طور کلی آن چیزهایی است که قدرت ملی یک کشور را تشکیل می‌دهند و با بودن آن‌ها قدرت ملی وجود دارد. به عبارت دیگر توانایی تأثیرگذاری یک ملت بر رفتار دولت‌های دیگر یا بر مردم جامعه خود ناشی از خصوصیات چند است (عامری، ۱۳۷۳: ۲۲۷) که از آن‌ها تحت عنوان عناصر، مؤلفه‌ها یا عوامل متشکله قدرت یاد می‌شود. کم و کیف هر عنصری در افزایش و یا کاهش قدرت واحدهای سیاسی و موفقیت یا عدم موفقیت آن‌ها در تحقق اهداف و یا تأمین منافع ملی نقش بسزایی داشته و تأثیرگذاری دولت‌ها را در صحنه سیاست بین‌الملل مشخص می‌کند. (قوام، ۱۳۷۰: ۶۹)

بر اساس معیارهای فوق قدرت ملی را می‌توان به انواع ذیل تقسیم‌بندی نمود:

۱) قدرت طبیعی (۲) قدرت انسانی - اجتماعی (۳) قدرت فرهنگی (۴) قدرت سیاسی (۵) قدرت اقتصادی (۶) قدرت نظامی

در مناسبات بین واحدهای سیاسی و نیز در عرصه نظام بین‌الملل می‌توان دو نوع قدرت سخت و نرم را شناسایی نمود. هر کدام از این دو نوع، مبانی نظری و منابع خاص خود را دارند و کشوری قدرتمند است که بتواند با درک وزن هریک از آن‌ها در مقاطع و مناطق مختلف، راهبرد ملی و فراملی خود را تنظیم کند.

هر چند نیروی نظامی و عوامل عینی قدرت (قدرت سخت) همیشه مورد توجه سیاستمداران و اندیشمندان حوزه قدرت بوده است، اما به نظر می‌رسد امروزه نقش عواملی چون فناوری اطلاعات - مشروعیت سیاسی - همبستگی و انسجام مردم (قدرت نرم) اهمیت بیشتری یافته‌اند، در گذشته دولت‌مردان در صحنه داخلی و یا در محیط بین‌المللی با تکیه بر زور (قدرت سخت) سعی در مطیع ساختن مردم و پیش برد نظرات خود داشته‌اند، اما جدای از هزینه‌های سرسام‌آور به‌کارگیری نیروی نظامی، امروزه به دلیل گسترش سازمان‌های بین‌المللی مدافع حقوق بشر و حقوق ملت‌ها (هرچند که بیشتر آن‌ها سلیقه‌ای عمل می‌کنند)؛ دولت‌مردان حتی در داخل کشور خود نمی‌توانند به راحتی با تکیه بر زور و تهدید منافع مورد نظرشان را پیش ببرند.

قدرت نظامی (قدرت سخت): قدرت یا نیروی نظامی یکی از عناصر تشکیل دهنده قدرت ملی به شمار می‌رود و لذا بخشی از قدرت ملی است، ضمن آنکه آشکارترین و بارزترین بخش قدرت ملی را تشکیل می‌دهد. قدرت نظامی اصولاً از سلاح‌ها و تجهیزات نظامی، کم و کیف نیروها، رهبری و فرماندهی نظامی، فنون و فناوری ناشی می‌شود.

عناصر نظامی قدرت ملی شامل اهداف نظامی، رهنامه‌های نظامی، راهبردها و سیاست‌های نظامی (دفاعی، غیردفاعی)، نیروها و کم و کیف آن‌ها، آموزش، فرماندهی، فنون و فناوری نظامی، تسلیحات و تجهیزات، سازمان نظامی، بودجه نظامی، پایگاه‌های نظامی، تحرک نیروها و امکانات لجستیک می‌باشد.

به طور خلاصه عناصر نظامی قدرت ملی را می‌توان در پنج دسته عمده، تحت عناوین ذیل مطرح نمود:

- ۱) اهداف، رهنامه، سیاست‌ها و راهبردهای نظامی
- ۲) سازمان و تشکیلات نظامی
- ۳) نیروی انسانی
- ۴) فنون و فناوری نظامی
- ۵) تسلیحات و تجهیزات

قدرت نظامی به ویژه در زمان‌ها و موقعیت‌های حساس نظیر بحران، جنگ، شورش نقش بارزتری را بازی می‌کند و سایر ابعاد قدرت را به خدمت خود می‌گیرد. همچنین هر چند بدون شناسایی سایر ابعاد قدرت و بررسی، تحلیل و مشخص آن‌ها نمی‌توان به طور کامل و دقیق به شناسایی و تحلیل قدرت نظامی یک کشور (به ویژه در جهان معاصر) پرداخت، ولی در زمان‌های حساس و بحرانی به دلیل آنکه سایر اجزا و ابعاد قدرت، تحت‌الشعاع قدرت نظامی قرار می‌گیرند، حدوداً

شناخت توان ملی یک کشور از طریق تجزیه، تحلیل، بررسی و محاسبه قدرت نظامی آن میسر می‌گردد.

دکترین (رهنامه) نظامی: جوهره و اساس رهنامه نظامی هر کشوری را سیاست‌های دفاعی، امنیتی و نظامی آن کشور تشکیل می‌دهد. هدف رهنامه نظامی بالا بردن توانایی‌های نظامی کشور برای تأمین اهداف نظامی در سطح ملی می‌باشد. رهنامه نظامی به عنوان راهنما، جهت دهنده و تعیین کننده راهبردها و تاکتیک‌های کشور در مورد جنگ‌های آینده و یا برنامه‌های مربوط به تعهدات، قراردادهای و سایر برنامه‌های نظامی می‌باشد.

دایره‌المعارف نظامی شوروی سابق، رهنامه نظامی را این‌گونه تعریف کرده است: «رهنامه نظامی عبارت است از سیستم رسمی مورد قبول یک ملت که از عقاید علمی مربوط به ماهیت جنگ‌های امروزی و استفاده از نیروهای مسلح در آن‌ها به وجود می‌آید و در مورد ضروریاتی گفتگو می‌کند که ناظر بر امکان آماده شدن کشور و نیروهای مسلح آن برای جنگ است».

به طور کلی در رهنامه نظامی باید مسائلی نظیر ویژگی‌های دشمن و نیروهای مسلح وی در جنگ‌ها، تسلیحات احتمالی آینده، خصوصیات آن جنگ‌ها، چگونگی برخورد‌های کلی با آن جنگ‌ها، تسلیحات و نیروی انسانی مورد نیاز، چگونگی تأمین آمادگی نظامی برای مقابله با تهدیدات و تجاوزات احتمالی مورد توجه و در تحلیل رهنامه نظامی باید نوع تهدید، کیفیت آن، اقدامات مقابله‌ای با آن و نیز جنگ‌های آینده مورد عنایت باشد.

سازمان و تشکیلات نظامی: هدف از ایجاد سازمان و تشکیلات، جمع‌آوری نیروهای دارای پتانسیل و بعضاً پراکنده و قرار دادن آن‌ها در درون یک چارچوب منظم و منطقی و استفاده از آن‌ها در جهت واحدی برای رسیدن به هدف خاص است. بنابراین، بدون سازمان و تشکیلات نمی‌توان دارای یک قدرت منسجم نظامی بود. اصولاً هر اندازه سازمان و تشکیلات از ضوابط منطقی و اصولی برخوردار بوده و جایگاه افراد در درون آن مشخص باشد کارایی و در نتیجه قدرت آن بیشتر خواهد بود. اساس سازمان را چند عامل ذیل تشکیل می‌دهد:

- تجمع و وحدت نیروها
- مدیریت و رهبری نیروها (فرماندهی و کنترل)
- نظم و انضباط در درون سازمان
- بودجه و هزینه سازمان

به طور کلی تشکیلات و سازمان نظامی از ضروریات تمدن امروزی و از لوازم اساسی هر کشوری برای حفظ موجودیت آن است. بدین جهت امروزه هر کشوری تحت عنوان خاصی دارای

تشکیلاتی نظامی و پیچیده و گسترده می‌باشد. لازم به یادآوری است که ایجاد سازمان نظامی باید با توجه به اهداف، رهنامه، راهبردها و سیاست‌های حاکم بر کشور، ویژگی‌های ملی و اجتماعی، تهدیدات، امکانات و توانایی‌ها صورت گیرد تا کارآیی لازم و مطلوب را داشته باشد.

هر سازمانی دارای سه رکن عمده است: الف- فرماندهی و مدیریت ب- تشکیلات و ساختار نظامی ج- بودجه نظامی.

الف- فرماندهی: یکی از مهم‌ترین عناصر قدرت نظامی که - به ویژه در دوران‌های بحرانی نظیر جنگ - دارای نقشی حساس و کلیدی در حفظ و استفاده از نیروی نظامی است، فرماندهی نظامی می‌باشد. کارایی و توان، شهامت و شجاعت، سردمداری و تواضع، ایثار و گذشت، دانش و آگاهی و عقل و اندیشه فرمانده تعیین کننده عملکرد قدرت نظامی به ویژه در زمان جنگ می‌باشد. بررسی زندگی برخی از سرداران بزرگ نظامی نظیر کوروش، داریوش، نادرشاه و ناپلئون بناپارت نشان می‌دهد که اهمیت موضوع فرماندهی تا حدی است که تمام عناصر دیگر را - گاه - تحت تأثیر قرار می‌دهد. فرماندهی نظامی در دو سطح اساسی قابل تحلیل و بررسی است:

- در سطح فرماندهی کل قوا و نیروی مسلح که اصولاً رهبر سیاسی جامعه نیز می‌باشد.

- در سطوح پایین‌تر، از مقامات سیاسی هدایت کننده نیروهای نظامی تا فرماندهان نظامی محض.

برای نمونه. علاوه بر رهبران سیاسی جوامع نظیر حضرت امام خمینی (ره) یا حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی) در ایران، مقامات سیاسی پایین‌تر نظیر ریاست جمهوری و در فرماندهی نیروهای نظامی نقش اساسی دارند. در مراتب بعد، نوبت به فرماندهان نظامی صرف می‌رسد. در تجزیه و تحلیل عنصر فرماندهی نظامی باید مسائل متعددی را مورد توجه قرار داد که برخی از آنها عبارتند از:

- ویژگی‌های شخصی، مذهبی، اجتماعی و سیاسی رهبر و فرمانده؛
- ارتباط و نحوه برخورد فرماندهان سیاسی - نظامی با فرماندهان نظامی، به ویژه در زمان جنگ؛
- روحیه اطاعت و انقیاد نیروها از فرماندهان (اطاعت پذیری)؛
- ارتباط فرماندهی با سازمان و تشکیلات و نیروها؛
- جایگاه رهبری و فرماندهی از نظر سیاسی.

ب- ساختار تشکیلات نظامی: بعد از فرماندهی مهم‌ترین رکن سازمان نظامی، تشکیلات و ترتیبات درون سازمانی نیروها، سلسله مراتب آنها، جایگاه هر نیرو و تعهد و تخصص و ارتباط آن با جایگاه سازمانی وی حائز اهمیت است. وجود نظم و انضباط نظامی در نیروها، وحدت و

یکپارچگی آن‌ها تحت سایه فرماندهی و کار مشترک، از ارکان اساسی سازمان نظامی است. ساختار و ارکان گوناگون تشکیل دهنده سازمان نظامی، در تجزیه و تحلیل قدرت نظامی جایگاه خاص خود را دارد و لذا بدون بررسی ساختار نظامی و تشکیلات نیروها نمی‌توان به بررسی منطقی و صحیحی از قدرت نظامی یک واحد سیاسی و حاکمیتی دست یافت.

در تبیین و بررسی ساختار نیروهای نظامی و بخش‌های مختلف سازمان نظامی باید به دو عنصر کمیت سازمانی و کیفیت آن توجه داشت. همچنین ترتیب قرار گرفتن نیروها، ساختار آن‌ها از بالا به پایین، وظایف سازمانی، سیاست‌های سازمانی، مأموریت‌ها و اهداف سازمانی نیز از عواملی هستند که برای تحلیل قدرت نظامی باید مورد توجه قرار گیرد.

نیروی انسانی (عده): تمام عناصر قدرت نظامی به نحوی از انحاء به نیروی انسانی، «سرمایه انسانی» و ویژگی‌های او بر می‌گردد. اصولاً بدون وجود نیروی انسانی توانا و کارا سخن گفتن از نیرو و قدرت نظامی بیهوده است زیرا قدرت نظامی بخشی از قدرت و نیروی جمعی انسان‌هاست. نیروی انسانی دارای دو بعد اساسی کمیت و کیفیت است و این هر دو عامل با کمک هم می‌توانند بر توان نظامی بیافزایند. یعنی هر اندازه که تعداد نیروهای رزمنده، شجاع، و جنگجو و وفادار کشوری بیشتر باشد، آن کشور از قدرت نظامی برتری برخوردار خواهد بود.

روحیه والای نظامی، توان جسمی و روحی، استقامت و پایداری، شجاعت، شهامت همراه با عزم و احتیاط، به‌ویژه در جنگ‌های امروزی از ویژگی‌های اساسی یک نیروی انسانی قوی و سازنده است و در بررسی نیروها، علاوه بر کمیت آن‌ها اعم از متخصص و غیرمتخصص، این پدیده‌ها نیز مورد تحلیل قرار می‌گیرند، به‌علاوه سیاست پرسنلی به مفهوم خط مشی دولت درباره شیوه تأمین نیروی انسانی مورد نیاز است. (حسینی، گروه مطالعات امنیتی، ۱۳۸۷: ۵۰)

ج- بودجه (هزینه) نظامی: بودجه (هزینه) نظامی یا دفاعی بخشی از بودجه دولت است که به امور نظامی و دفاعی اختصاص داده می‌شود. (بهزادی، ۱۳۵۲: ۱۰۲) هزینه نظامی اصولاً به طور کامل در حوزه دولت است، مگر در زمان جنگ و آن هم در برخی از کشورها که مردم نیز در تأمین هزینه جنگ که فی‌الواقع بخشی از هزینه نظامی و دفاعی است شرکت می‌کنند. برای مثال مردم ایران در طول جنگ تحمیلی نقش بارزی در تأمین برخی از هزینه‌های جنگ داشتند. هزینه نظامی، عنصری کمی و تعیین کننده در تحلیل قدرت نظامی به شمار می‌رود. هرچند امروز این عنصر به عنوان یکی از عناصر بارز به کار می‌آید و در تجزیه و تحلیل‌ها بیشتر مورد عنایت قرار می‌گیرد، ولی باید دانست که صرف در نظر گرفتن «بودجه نظامی» نمی‌تواند نشان دهنده میزان قدرت نظامی یک کشور باشد؛ لذا در تجزیه و تحلیل عنصر «بودجه» یا «هزینه» نظامی باید عوامل متعدد دیگری نظیر وسعت سرزمین، جمعیت، روحیه، کمیت و کیفیت نیروهای مسلح،

میزان کارخانجات تولید کننده تسلیحات و تجهیزات نظامی در داخل کشور، میزان واردات تسلیحات و نوع و کیفیت تسلیحات وارداتی را در نظر گرفت. به علاوه، آنچه مهم تر و کلیدی تر است ارتباط توان نظامی و بودجه نظامی با وضعیت اقتصادی کشور و تناسب لازم میان بخش های اقتصادی و نظامی جامعه می باشد. به همین جهت گاه برخورداری از هزینه نظامی بالا خود نه تنها عامل برتری قدرت نظامی محسوب نمی شود بلکه سبب ایجاد ضعف در اقتصاد می شود که در بعضی از مواقع به افزایش تعداد بیکاران، تورم، کسری بودجه، تقاضای مازاد منجر و باعث کاهش بالفعل قدرت نظامی می گردد. این امر می تواند از کمبودهای خاص مواد مورد نیاز کارکنان ماهر، در اجرای برنامه های جدید تسلیحاتی ناشی گردد. (نیکوبال، یلتون لیتینبرگ، ۱۳۷۲: ۱۸۴)

اهمیت راهبردی هوا و فضا و پدافند هوایی: بررسی موضوع فنون و فناوری پدافند هوایی در تحلیل قدرت نظامی، به ویژه در زمان جنگ اهمیت بارزی می یابد. جنگ افزارها، تسلیحات و تجهیزات پیشرفته از اجزای ضروری و حیاتی قدرت نظامی محسوب می شوند. تسلیحات و تجهیزات و جنگ افزارهای مناسب، کافی و قابل استفاده یکی از ضرورت های اولیه و حیاتی قدرت دفاعی و نظامی هر کشور است.

کیفیت و کمیت سلاح های پیشرفته، تجهیزات جدید و پایگاه های مهم نظامی عواملی بنیادی و تعیین کننده در حفظ و افزایش قدرت نظامی به شمار می روند؛ لذا در بررسی سنجش و شناخت میزان قدرت نظامی هر کشور باید به وضعیت تسلیحاتی، تجهیزات، پایگاه های نظامی، کارخانه های تولید جنگ افزار، جنگ افزارهای وارداتی، کشورهای صادر کننده جنگ افزار، وجود انبارهای اسلحه، زرادخانه های اتمی و غیر اتمی را در نظر گرفت و با مطالعه آنها به سنجش قدرت نظامی آن کشور پرداخته شود.

رهنامه پدافند هوایی: مبنای رهنامه پدافند هوایی بر ملاحظات اساسی مشروحه ذیل استوار است:

- الف- قدرت ویرانگری، حاصل از ماهیت جنگ افزار هر هواپیما یا موشک.
- ب- فرصت کوتاه پدافند هوایی برای مقابله، ناشی از سرعت پرواز و اثر بخشی موشک ها یا هواپیماهای آفندی پیشرفته.
- پ- تنوع و ترکیب جنگ افزارهای تهدید هوایی.
- ت- تنوع، تعداد و ترکیب جنگ افزارهای پدافندی و آفندی موجود در نیروهای خودی.
- ث- ماهیت بنیادی پدافند هوایی در واکنش مقابل راهبرد انتخابی دشمن.

ج- ضرورت ایجاد بهترین کنترل و اقدامات هماهنگی به منظور: اطمینان از درگیری با هواپیماهای دشمن، جلوگیری از درگیری با هواپیماهای خودی، به حداقل رساندن تداخل مأموریت‌ها، و پیشگیری از وقوع حوادث پیش از هر اقدام خصمانه.

چ- ضرورت پشتیبانی از طرح مانور نیروهای سطحی (زمینی، دریایی). (آیین‌نامه شماره ۰۱/۲-م/۳، ۱۳۸۶: ۵)

اقدامات پدافند هوایی در پیش‌برد اهداف ملی:

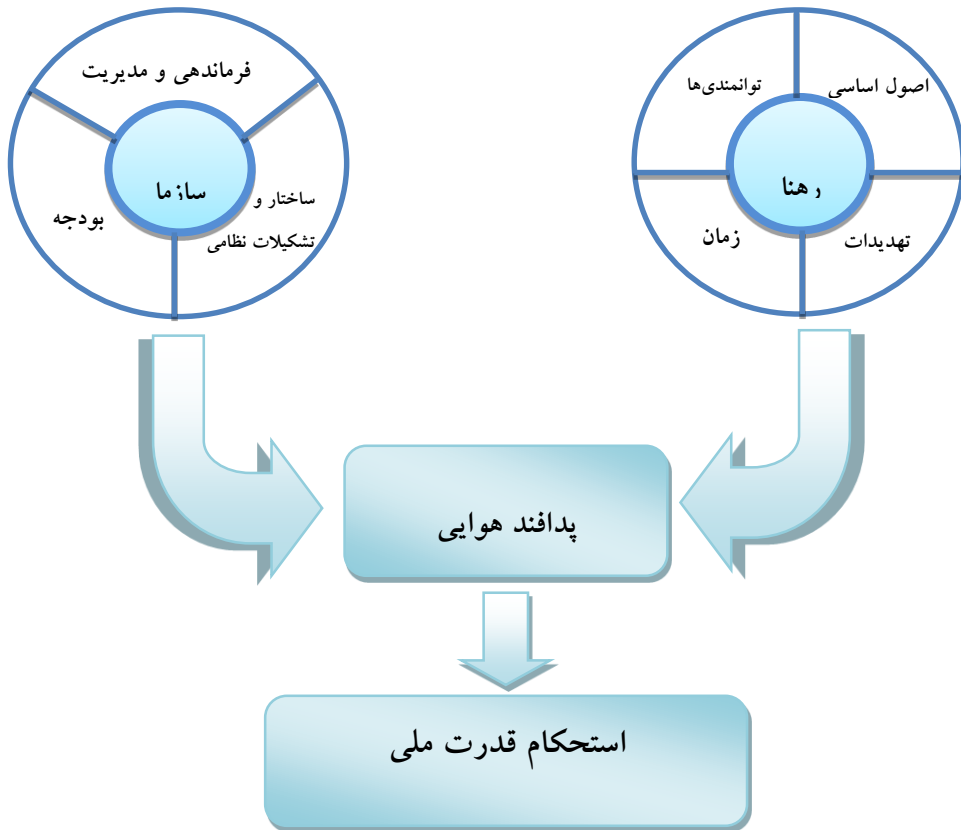
(۱) به منظور ایفای نقش در پیشبرد اهداف ملی، سامانه پدافند هوایی اقدامات اساسی زیر را اجرا می‌نماید: کشف تهدید بالقوه دشمن؛ شناسایی اشیاء پرنده ناشناس؛ رهگیری نیروهای دشمن؛ و انهدام وسایل تهدید دشمن.

(۲) تجهیز، آموزش، و به‌کارگیری نیروهای پدافند هوایی به منظور اجرای این وظایف با حمله به دشمن هر چه زودتر و هر چه دورتر از منطقه هدف، و تحت فشار قرار دادن وی در مسیر تقرب به منطقه هدف با افزایش حجم و تنوع جنگ‌افزار، مورد تهاجم دائم قرار دادن وی تا زمانی که تهدید وجود دارد یا در برد جنگ‌افزارها باشد.

نقش پدافند هوایی در برقراری تعادل نظامی: ضروری است که جمهوری اسلامی ایران پیوسته حالت تعادل نظامی مؤثر خود را حفظ نموده و به نمایش بگذارد. این حالت را با انجام اقدامات مناسب توسط طیف وسیعی از نیروهای نظامی در هر منطقه جغرافیایی می‌توان ایجاد نمود. عامل اصلی برقراری حالت تعادل، توانایی قاطع در مقابله با تهاجم دشمن است. وجود حد قابل قبولی از توانمندی پدافند هوایی در همه سطوح به حفظ اثر بخشی عملیاتی تجهیزات آفندی و نتایج حاصل از افزایش تعداد و امکان انتخاب حالت آفندی و پدافندی و عملیات نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران کمک می‌کند. (آیین‌نامه شماره ۰۱/۲-م/۳، ۱۳۸۶: ۱۵-۱۴)

مدل مفهومی تحقیق:

نمودار - مدل مفهومی

روش‌شناسی:

این پژوهش از نوع کاربردی بوده و روش تحقیق استفاده‌شده توصیفی - تحلیلی و مطالعه کتابخانه‌ای و مراجعه به اسناد و مدارک در سطح نیروهای مسلح بوده و از ابزار پرسش‌نامه برای جمع‌آوری داده استفاده‌شده است. از جمله شاخص‌های آماری توصیفی مورد استفاده این پژوهش، میانگین، مد، میانه، واریانس و انحراف معیار و روش فرآیند تحلیل اهمیت - عملکرد (IPA) ۱ می‌باشد.

1- IPA: Important Performance Analysis

جامعه آماری و نمونه: جامعه آماری این تحقیق مطابق جدول شماره ۱ شامل صاحب نظران، مدیران راهبردی ستاد کل نیروهای مسلح، ستاد آجا و ستاد قرارگاه پدافند هوایی خاتم الانبیاء (ع) و همچنین فرماندهان نظامی با توجه به ویژگی‌هایی مانند اشراف نسبت به نقش پدافند هوایی در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران بوده که از بین آن‌ها بر اساس روش نمونه‌گیری هدفمند تعداد ۳۰ نفر به‌عنوان حجم نمونه در نظر گرفته شده است. با نظر گروه نمونه و خبره تحقیق عوامل کلیدی رهنامه، ساختار و فرماندهی و کنترل پدافند هوایی که در استحکام قدرت ملی از بعد پدافند هوایی در سطح راهبردی تأثیرگذار می‌باشد انتخاب گردیدند. بدین منظور از روش IPA استفاده شده و میزان تأثیر و اولویت هر یک از عوامل تعیین گردیدند و عملکرد کلی پدافند هوایی جمهوری اسلامی ایران در جهت استحکام قدرت ملی احصاء و ارائه گردیده است.

جدول ۱: جامعه آماری پژوهش

ردیف	جامعه نمونه	فراوانی	درصد فراوانی	نسبت سهم نمونه
۱	معاونت‌ها و مدیران ستاد کل نیروهای مسلح	۱۰	٪۱۲/۵	۴
۲	معاونت‌ها و مدیران ستاد آجا	۱۰	٪۱۲/۵	۴
۳	معاونت‌ها و مدیران ستاد قرارگاه پدافند هوایی خاتم الانبیاء (ع)	۳۴	٪۴۲	۱۲
۴	فرماندهان مناطق و گروه‌های قرارگاه پدافند هوایی خاتم الانبیاء (ع)	۲۷	٪۳۳	۱۰
۵	جمع	۸۱	٪۱۰۰	۳۰

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در این تحقیق به‌منظور شناسایی عوامل مؤثر پدافند هوایی در استحکام قدرت ملی با توجه به مبانی و اصول اساسی ذکر شده در مطالعه منابع در حوزه رهنامه پدافند هوایی ابعاد اصول اساسی، تهدیدات، زمان و توانمندی‌ها مدنظر قرار گرفته و از بین شاخص‌های متعدد بر اساس پرسشنامه‌های تنظیم شده به ترتیب شاخص‌هایی که ضرایب بیشتری داشتند و در واقع در آن حوزه مؤثرتر و مرتبط‌تر بودند تعیین گردیدند؛ و در حوزه سازمان پدافند هوایی ابعاد فرماندهی و مدیریت، ساختار تشکیلات نظامی و بودجه مدنظر قرار گرفته و از بین شاخص‌های متعدد بر اساس پرسشنامه‌های تنظیم شده به ترتیب شاخص‌هایی که ضرایب بیشتری داشتند و در واقع در آن حوزه مؤثرتر و مرتبط‌تر بودند تعیین گردیدند؛ (به شرح جدول شماره ۲)، سپس اهمیت و وزن هر یک از عوامل با استفاده از روش IPA و مقایسه زوجی تعیین شدند که در جداول شماره ۳ و ۴ نشان داده شده است.

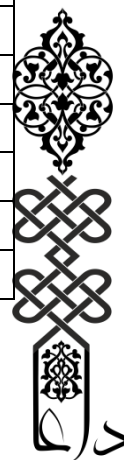
جدول ۲: عوامل و شاخص‌های مؤثر پدافند هوایی در استحکام قدرت ملی

ابعاد و شاخص‌های سازمان پدافند هوایی		ابعاد و شاخص‌های رهنامه پدافند هوایی	
ابعاد سازمان	شاخص‌ها	ابعاد رهنامه	شاخص‌ها
فرماندهی و مدیریت	ویژگی‌های شخصی، مذهبی، اجتماعی و سیاسی فرمانده	اصول اساسی	برگرفته از مبانی اندیشه اسلام
	ارتباط و نحوه برخورد با سایر فرماندهان سیاسی و نظامی		میزان انطباق با فرامین مقام معظم رهبری
	روحیه اطاعت و انقیاد نیروها از فرمانده		میزان انطباق با اصول و ارزش‌های سازمانی نیروهای مسلح
	جایگاه فرمانده از نظر سیاسی		همگرا و هم‌راستا با رهنامه‌های سایر نیروهای مسلح خودی
ساختار تشکیلات نظامی	ترتیب قرار گرفتن نیروها	تهدیدات	انطباق و هم‌راستا بودن با اسناد بالادستی بومی و برگرفته از عوامل ژئوپلیتیک و جغرافیای ج.ا.ا
	وظایف سازمانی		میزان پوشش و پشتیبانی دکرین از مأموریت سازمانی
	سیاست‌های سازمانی		میزان انطباق با آموزش‌های نیروی انسانی
	مأموریت‌ها		میزان ایجاد بازدارندگی برای نظام
	اهداف سازمانی		میزان دفاعی بودن (نه تهاجمی بودن)
	فنون و تکنولوژی		میزان تحقق عزت و اقتدار دشمن‌شناسی
	تسلیحات و تجهیزات		میزان تطابق با سامانه‌های تهاجم هوایی
	گسترش نیروها		آمادگی برای مبارزه و غافلگیر نشدن
	تحرك نیروها		میزان تطابق با شرایط صلح و جنگ
	امکانات لجستیک		میزان آینده‌نگری
	میزان توازن و تناسب با مأموریت		سرعت تصمیم‌گیری
	میزان حیطه کنترل		میزان حفظ آمادگی
	میزان آینده‌نگری سازمان		میزان تحقق نمودن امنیت ملی
تعداد نیروهای رزمنده	انطباق با تجهیزات و تسلیحات		
روحیه والای کارکنان	منطبق با دانش و فناوری بومی نیروهای مسلح		
توان جسمی و روحی	برخورد قاطع		
استقامت و پایداری	توانمندی‌ها	انعطاف‌پذیری لازم	
شجاعت نیروها		انطباق با قابلیت نیروی انسانی	
بودجه (هزینه) نظامی	حقوق و دستمزد کارکنان	توانمندی‌ها	
	کمک‌های رفاهی کارکنان		
	خرید تجهیزات		
	ساخت تجهیزات		
	تعمیر و نگهداری تجهیزات		
تعمیر و نگهداری لوازم و اماکن			
هزینه تحقیقات نظامی			

جدول شماره ۳: تعیین وزن ابعاد و شاخص‌های رهنامه پدافند هوایی

ردیف	کد عامل	عنوان عامل	وزن عامل
۱	Q-۱-۱-۱	برگرفته از مبانی اندیشه اسلام	۹
۲	Q-۱-۱-۵	انطباق و هم‌راستا بودن با اسناد بالادستی	۹
۳	Q-۱-۱-۹	میزان ایجاد بازدارندگی برای نظام	۹
۴	Q-۱-۱-۲	میزان انطباق با فرامین مقام معظم رهبری	۹
۵	Q-۱-۴-۲	میزان تحقق نمودن امنیت ملی	۹
۶	Q-۱-۳-۳	سرعت تصمیم‌گیری	۸/۸
۷	Q-۱-۱-۱۱	میزان تحقق عزت و اقتدار	۸/۸
۸	Q-۱-۱-۷	میزان پوشش و پشتیبانی دکتترین از مأموریت سازمانی	۸/۶
۹	Q-۱-۱-۶	بومی و برگرفته از عوامل ژئوپلیتیک و جغرافیای ج.ا.	۸/۳
۱۰	Q-۱-۳-۲	میزان آینده‌نگری	۸/۳
۱۱	Q-۱-۲-۳	آمادگی برای مبارزه و غافلگیر نشدن	۸/۲
۱۲	Q-۱-۴-۳	انطباق با تجهیزات و تسلیحات	۸/۱
۱۳	Q-۱-۱-۸	میزان انطباق با آموزش‌های نیروی انسانی	۸/۱
۱۴	Q-۱-۴-۱	میزان حفظ آمادگی	۷/۹
۱۵	Q-۱-۱-۴	همگرا و هم‌راستا با رهنامه‌های سایر نیروهای مسلح کشور	۷/۶
۱۶	Q-۱-۴-۵	برخورد قاطع	۷/۶
۱۷	Q-۱-۴-۷	انطباق با قابلیت نیروی انسانی	۷/۵
۱۸	Q-۱-۱-۳	میزان انطباق با اصول و ارزش‌های سازمانی نیروهای مسلح	۷/۵
۱۹	Q-۱-۴-۴	منطبق با دانش و فناوری بومی نیروهای مسلح	۷/۳
۲۰	Q-۱-۳-۱	میزان تطابق با شرایط صلح و جنگ	۷/۳
۲۱	Q-۱-۴-۶	داشتن انعطاف‌پذیری لازم	۷/۱
۲۲	Q-۱-۲-۲	میزان تطابق با سامانه‌های تهاجم هوایی	۷
۲۳	Q-۱-۲-۱	دشمن‌شناسی	۶/۵
۲۴	Q-۱-۱-۱۰	میزان دفاعی بودن (نه تهاجمی بودن)	۶/۲

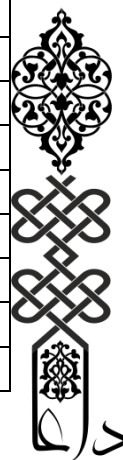

همان طوری که در جدول شماره ۳ مشاهده می‌گردد از میان عوامل تأثیرگذار در حوزه رهنامه پدافند هوایی در خصوص ابعاد مختلف، بعد اصول اساسی رهنامه با میانگین ۸/۲۸ بالاترین تأثیر را داشته و بعد زمان با میانگین ۸/۱۳ در رتبه دوم قرار دارد و بعد توانمندی‌ها نیز با میانگین ۷/۷۹ در رتبه سوم قرار گرفته است و در خصوص شاخص‌های هریک از این ابعاد نیز مشاهده می‌شود که در خصوص بعد «اصول اساسی رهنامه» به ترتیب شاخص‌های برگرفته از مبانی اندیشه اسلام، انطباق و هم‌راستا بودن با اسناد بالادستی، میزان ایجاد بازدارندگی برای نظام و میزان انطباق با فرامین مقام معظم رهبری با وزن ۹ بالاترین اولویت را دارند و در خصوص بعد «تهدیدات» به ترتیب شاخص‌های آمادگی برای مبارزه و غافلگیر نشدن با وزن ۸/۲، میزان تطابق با سامانه‌های تهاجم هوایی با وزن ۷ و دشمن‌شناسی با وزن ۶/۵ بالاترین اولویت را دارند و در خصوص بعد «زمان» به ترتیب شاخص‌های سرعت تصمیم‌گیری با وزن ۸/۸، میزان آینده‌نگری با وزن ۸/۲ و میزان تطابق با شرایط صلح و جنگ با وزن ۷/۳ بالاترین اولویت را دارند و در خصوص بعد «توانمندی‌ها» به ترتیب شاخص‌های میزان تحقق نمودن امنیت ملی با وزن ۹، انطباق با تجهیزات و تسلیحات با وزن ۸/۱ و میزان حفظ آمادگی با وزن ۷/۹، بالاترین اولویت را دارند و لذا بایستی شاخص‌هایی که دارای وزن بالاتری هستند، بیشتر مدنظر قرار گیرند.

جدول شماره ۴: تعیین وزن ابعاد و شاخص‌های سازمان پدافند هوایی

ردیف	کد عامل	عنوان عامل	وزن عامل
۱	Q-۲-۱-۱	ویژگی‌های شخصی، مذهبی، اجتماعی و سیاسی فرمانده	۹
۲	Q-۲-۳-۴	ساخت تجهیزات	۸/۸
۳	Q-۲-۱-۴	جایگاه فرمانده از نظر سیاسی	۸/۷
۴	Q-۲-۳-۷	هزینه‌ی تحقیقات نظامی	۸/۷
۵	Q-۲-۲-۱	ترتیب قرار گرفتن نیروها	۸/۶
۶	Q-۲-۲-۱۷	استقامت و پایداری	۸/۵
۷	Q-۲-۲-۱۵	روحیه‌ی والای کارکنان	۸/۳
۸	Q-۲-۲-۵	اهداف سازمانی	۸/۲
۹	Q-۲-۲-۱۳	میزان آینده‌نگری سازمان	۸/۲
۱۰	Q-۲-۲-۱۸	شجاعت نیروها	۸/۲
۱۱	Q-۲-۱-۳	روحیه اطاعت و انقیاد نیروها از فرمانده	۸/۱
۱۲	Q-۲-۲-۳	سیاست‌های سازمانی	۸/۱
۱۳	Q-۲-۳-۱	حقوق و دستمزد کارکنان	۸/۱
۱۴	Q-۲-۲-۷	تسلیمات و تجهیزات	۸
۱۵	Q-۲-۲-۱۰	امکانات لجستیک	۷/۹
۱۶	Q-۲-۲-۴	مأموریت‌ها	۷/۸
۱۷	Q-۲-۲-۹	تحرک نیروها	۷/۸
۱۸	Q-۲-۳-۲	کمک‌های رفاهی کارکنان	۷/۸
۱۹	Q-۲-۳-۳	خرید تجهیزات	۷/۸
۲۰	Q-۲-۳-۵	تعمیر و نگهداری تجهیزات	۷/۷
۲۱	Q-۲-۲-۲	وظایف سازمانی	۷/۵
۲۲	Q-۲-۲-۱۴	تعداد نیروهای رزمنده	۷/۵
۲۳	Q-۲-۳-۶	تعمیر و نگهداری لوازم و اماکن	۷/۵
۲۴	Q-۲-۱-۲	ارتباط و نحوه برخورد با سایر فرماندهان سیاسی و نظامی	۷/۳
۲۵	Q-۲-۲-۶	فنون و تکنولوژی	۷/۳
۲۶	Q-۲-۲-۸	گسترش نیروها	۷/۳
۲۷	Q-۲-۲-۱۲	میزان حیطه کنترل	۷/۲
۲۸	Q-۲-۲-۱۶	توان جسمی و روحی	۶/۸
۲۹	Q-۲-۲-۱۱	میزان توازن و تناسب با مأموریت	۶/۷

همان‌طوری که در جدول شماره ۴ مشاهده می‌گردد از میان عوامل تأثیرگذار در حوزه سازمان پدافند هوایی در خصوص ابعاد مختلف، بعد فرماندهی و مدیریت با میانگین ۸/۲۸ بالاترین تأثیر را داشته و بعد بودجه (هزینه) نظامی با میانگین ۸/۰۶ در رتبه دوم قرار دارد و بعد ساختار تشکیلات نظامی نیز با میانگین ۶/۹۴ در رتبه سوم قرار گرفته است و در خصوص شاخص‌های هریک از این ابعاد نیز مشاهده می‌شود در خصوص بعد «فرماندهی و مدیریت» به ترتیب شاخص‌های ویژگی‌های شخصی، مذهبی، اجتماعی و سیاسی فرمانده با وزن ۹، جایگاه فرمانده از نظر سیاسی با وزن ۸/۷ و روحیه اطاعت و انقیاد نیروها از فرمانده با وزن ۸/۱ بالاترین اولویت را دارند و در خصوص بعد «ساختار تشکیلات نظامی» به ترتیب شاخص‌های ترتیب قرار گرفتن نیروها با وزن ۸/۶، استقامت و پایداری با وزن ۸/۵ و روحیه والای کارکنان با وزن ۸/۳ بالاترین اولویت را دارند و در خصوص بعد «بودجه یا هزینه نظامی» نیز به ترتیب شاخص‌های ساخت تجهیزات با وزن ۸/۸، هزینه‌ی تحقیقات نظامی با وزن ۸/۷ و حقوق و دستمزد کارکنان با وزن ۸/۱ بالاترین اولویت را دارند لذا بایستی شاخص‌هایی که دارای وزن بالاتری هستند، بیشتر مدنظر قرار گیرند.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه‌گیری:

با توجه به تجزیه و تحلیل صورت گرفته در خصوص نقش رهنامه پدافند هوایی می‌توان اظهار داشت نظر به اینکه مبنای رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران، دفاعی و تولید ابزار قدرت برای «بازدارندگی فعال» و اتخاذ «دفاع مبتکرانه و مؤثر» است، ایجاد بازدارندگی مؤثر در مقابل تهدیدات نوین که معمولاً هوا و فضاپایه می‌باشد نقش و اهمیت پدافند هوایی در حفظ و استحکام قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران را نمایان می‌کند.

رهنامه پدافند هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران (رهنامه سازمانی) برگرفته از رهنامه بنیادین نظام اسلامی و رهنامه محیطی ارتش جمهوری اسلامی ایران است، که مبتنی بر باورها و اصول و عقاید در مورد هدایت عملیات دفاع هوایی است. رهنامه پدافند هوایی سعی دارد با توجه به واقعیت‌های محیطی و توانمندی‌های موجود و به‌کارگیری اصول بومی پدافند هوایی نقش مؤثر و سازنده‌ای در انجام مأموریت پدافند هوایی و تأمین امنیت در قلمرو هوا و فضای جمهوری اسلامی ایران ایفا نماید. نتایج حاصله این تحقیق در خصوص تأثیر رهنامه پدافند هوایی نشان داد در

خصوص بعد «اصول اساسی رهنامه» شاخص‌های برگرفته بودن دکترین از مبانی اندیشه اسلام، انطباق و هم‌راستا بودن با اسناد بالادستی، میزان ایجاد بازدارندگی برای نظام و میزان انطباق با فرامین مقام معظم رهبری و در خصوص بعد «تهدیدات» شاخص‌های آمادگی برای مبارزه و غافلگیر نشدن، میزان تطابق با سامانه‌های تهاجم هوایی و دشمن‌شناسی و در خصوص بعد «زمان» شاخص‌های سرعت تصمیم‌گیری، میزان آینده‌نگری و میزان تطابق با شرایط صلح و جنگ و در خصوص بعد «توانمندی‌ها» نیز شاخص‌های میزان تحقق نمودن امنیت ملی، انطباق با تجهیزات و تسلیحات و میزان حفظ آمادگی، دارای بیشترین تأثیر بر استحکام قدرت ملی می‌باشند و عواملی مانند فرماندهی و کنترل پایدار در قالب شبکه یکپارچه پدافند هوایی، تسلط اطلاعاتی و جلوگیری از غافلگیری و پدافند غیرعامل مطمئن و با فراگیری مستمر برای ایمن‌سازی و ارتقای قابلیت‌های ضد جنگ الکترونیک محروم‌سازی دشمن از دستیابی به اطلاعات دارای طبقه‌بندی دارای تأثیر قابل توجه بوده و در کنار سایر عوامل باید در رهنامه پدافند هوایی مدنظر قرار گیرند.

ب - پیشنهادها:

نتایج حاصل از اجرای این تحقیق در خصوص تأثیر سازمان پدافند هوایی بر استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران نشان‌دهنده این واقعیت است که:

- از میان عوامل تأثیرگذار در این حوزه در بعد «فرماندهی و مدیریت» شاخص‌ها و ویژگی‌های شخصی، مذهبی، اجتماعی و سیاسی فرمانده، جایگاه فرمانده از نظر سیاسی و روحیه‌ی اطاعت و انقیاد نیروها از فرمانده؛
- و در بعد «ساختار تشکیلات نظامی»، شاخص‌های ترتیب قرار گرفتن نیروها، استقامت و پایداری و روحیه‌ی والای کارکنان و در بعد «بودجه یا هزینه نظامی» نیز شاخص‌های هزینه ساخت تجهیزات، هزینه‌ی تحقیقات نظامی و حقوق و دستمزد کارکنان دارای بیشترین تأثیر بر استحکام قدرت ملی می‌باشند.

فهرست منابع

الف - منابع فارسی:

- قرآن کریم، ترجمه؛ مهدی الهی قمشه‌ای
- استیون لوکس، (۱۳۷۰)، "قدرت فرانسائی یا شرشیطانی"، ترجمه فرهنگ رجایی، تهران: موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی
- اعظمی، هوشنگ، (۱۳۸۳)، "ساختار نظام قدرت منطقه‌ای در آفریقا"؛ فصلنامه تحقیقات جغرافیایی؛ تهران
- افشردی، محمدحسین، (۱۳۸۱)، "ژئوپلیتیک قفقاز و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران"، تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد
- آیین‌نامه شماره ۰/۱۲-۳م، (۱۳۸۶)، "بکارگیری جنگ‌افزارهای پدافند زمین به هوا"، تهران: چاپخانه دافوس آجا
- برتراند راسل، "قدرت"، ترجمه نجف دریا بندری، (۱۳۶۷)، تهران: انتشارات خوارزمی
- بهزادی، حمید، (۱۳۵۲)، "اصول روابط بین‌الملل و سیاست خارجی"، انتشارات دهخدا
- تهامی، سید محمدرضا، (۱۳۷۴)، "دکترین و سیاست‌های دفاعی، امنیتی"، تهران: دانشگاه علوم استراتژیک ارتش جمهوری اسلامی ایران
- جونز، والتر، "منطق روابط بین‌الملل"، ترجمه داوود حیدری، (۱۳۷۳)، تهران: دفتر مطالعات سیاسی بین‌المللی
- حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۷۹)، "مبانی مطالعات سیاسی، اجتماعی"؛ تهران: سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور
- حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۸۶)، "قدرت و منافع ملی (مبانی - مفاهیم و روش‌های سنجش)"، تهران: نشر انتخاب
- حجازی، سید حسین، (۱۳۸۷)، "ظرفیت‌های قدرت نرم ج.ا. ایران در مقابله با تهدیدات نرم امریکا"؛ مرکز پژوهش و اسناد ریاست جمهوری، فصلنامه دولت اسلامی، شماره ۲۷
- زرقلانی، سید هادی، (۱۳۸۸)، "مقدمه‌ای بر قدرت ملی، کارکردها، محاسبه و سنجش"، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی
- سیف زاده، سیدحسین، (۱۳۷۸)، "اصول و روابط بین‌الملل"؛ تهران: نشر دادگستر
- عامری، همایون، (۱۳۷۳)، "اصول و روابط بین‌الملل"، ج ۳، انتشارات نقش جهان
- عزتی، عزت‌الله، (۱۳۹۱)، "ژئواستراتژی و قرن بیست و یکم"، تهران: انتشارات سمت

- کاظمی، عباس، (۱۳۷۳)، "روابط بین‌الملل در تئوری و عمل"، تهران: نشر قومس
- کالینز، جی. ام. (۱۳۷۰)، "استراتژی بزرگ (اصول و رویه‌ها)"، ترجمه کورش بایندر، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه
- کاظمی، علی اصغر، (۱۳۶۹)، "نقش قدرت در جامعه و روابط بین‌الملل"، نشر قومس
- کیانی فلاورجانی، فرهاد، (۱۳۹۳)، "جایگاه پرنده های بدون سرنشین در دکترین و راهبرد دفاعی و نبردهای دریایی آینده"، شانزدهمین همایش صنایع دریایی، بندرعباس، انجمن مهندسی دریایی ایران
- گروه مطالعات امنیتی، (۱۳۸۷)، "تهدیدات قدرت ملی شاخص‌ها و ابعاد"، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی
- لاپیر، "قدرت سیاسی"، ترجمه بزرگ نادرزاده، (۱۳۶۲)، تهران: کتاب زمان، چاپ اول
- محمود نژاد، محمد، (۱۳۸۱)، "شناخت تهدیدات امنیتی"، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی
- مینایی، حسین، عابدی، سجاد، (۱۳۹۳)، "معماری مراکز فرماندهی و کنترل در برابر تهدیدهای هوایی"، هشتمین کنفرانس ملی فرماندهی و کنترل ایران (C4I)، تهران، دانشگاه هوایی شهید ستاری
- نشریه عملیات رزمی مشترک ۳-۶۳ jwp، (۲۰۰۳)، ترجمه کریم صارمی، (۱۳۸۸)، چاپ مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی - موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی

ب- منابع انگلیسی:

- B. russel, (1938), Power. London: unwin books
- C. crabb, (1965), America foeign policy in the Nuclear age, New york: Harper and Row
- Morgenthou. Y, (1967), politicamong Nations, New york: Alfred A. Knopf
- Robert Dohl, (1957), The concept of power, Bebariora Lscience, N2

